

УДК 535.69

Камишова Т.М.

КОНЦЕПТУАЛЬНА ТА ФАКТОРНА МОДЕЛІ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Постановка проблеми. Формування мовної культури для майбутніх фахівців – необхідна умова їхньої ефективної діяльності у найрізноманітніших сферах. Актуалізується потреба цілеспрямованого формування мовленнєвої культури студентської молоді, яка спирається на основні фактори впливу на мовну культуру при зміні її окремих характеристик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Погляд на світ, відображений у мові особистості, відображає її ціннісні орієнтації. Мова особистості впливає на її духовний розвиток. Узагалі мова народу впливає на розвиток його соціокультурних рис. Так, В. фон Гумбольдт ще в ХІХ столітті справедливо відзначав значний вплив мови на духовний розвиток народу, його культуру. У праці „Про різницю будови людських мов і їхнього впливу на духовний розвиток людства” В. фон Гумбольдт підкреслює: „У кожній мові закладено самобутній світогляд. Як окремий звук постає між предметом і людиною, так і вся мова в цілому виступає між людиною і природою, що впливає на неї зсередини і ззовні...”.

Соціокультурні особливості особистості як проблема денаціоналізації цікавили, як відомо, А.Потебню. Він вбачав органічну участь національної (етнічної) мови не тільки у формуванні народного світосприйняття, але й у самому розгортанні думки. Вчений підкреслював загальнолюдську цінність кожної мови – у якості ще однієї, відбитої саме в цій мові, картини світу: „Якби об'єднання людства за мовою і взагалі за народністю було б можливим, воно було б згубним для загальнолюдської думки, як заміна багатьох почуттів одним, хоча б це одне було не дотиком, а зором... Для існування людини потрібні інші люди; для народності – інші народності”. Необхідно зазначити, що А. Потебня, підкреслюючи різнорідність кожної окремої особистості, украй негативно ставився до асиміляції, вважаючи її процесом, що призводить до знищення особливого в особистості.

Переконання в тім, що люди бачать світ по-різному – крізь призму своєї рідної мови – лежить в основі теорії „лінгвістичної відносності” Е. Сепіра і Б. Уорфа. Вони прагнули довести, що розходження між культурами обумовлені розходженнями в мовах. І хоча ця теорія й дотепер вважається недоведеною, окремі аспекти її вивчення вплинули на інтерес до аналізу впливу соціокультурних особливостей особистості на проблему трансформації не тільки суспільства в цілому, але й багатьох його структур,

у тому числі й мовного середовища як одного із суб'єктів соціокультурного процесу. Причому більшість дослідників приділяли увагу комунікаційним проблемам соціокультурних змін. Так, Е. Сепір розглядав вплив комунікативних процесів на життя особистості і суспільства. У статті „Комунікація” в „Енциклопедії соціальних наук” він відзначає, що „для формування суспільства, його об'єднань і підрозділів, а також для забезпечення взаєморозуміння між його членами необхідні якісь процеси комунікації”. Основним видом комунікації, „комунікативної поведінки” Е. Сепір справедливо називає мову, аналізуючи її вплив на життя суспільства. При цьому виділяється аналіз мовної комунікації як соціально визнаної.

Сучасні вчені, звертаючись до означеної проблеми, прагнуть досліджувати взаємний детермінізм соціальних, культурних і мовних факторів у суспільстві, аналізуючи ті чи інші кореляції між соціокультурними і мовними структурами на широкому географічному й історичному просторі. На жаль, українські вчені здебільшого обходять це питання, віддаючи перевагу розглядові впливу та взаємодії соціальних і культурних підстав на трансформацію суспільства. Лише В. Іванишин та Я. Радевич-Вінницький приділили увагу дослідженню спільного впливу соціокультурних і мовних особливостей на зміни українського суспільства. Однак вони не обговорюють мовну особистість і мовне середовище як поняття.

Аналіз останніх публікацій і досліджень з мовної проблематики свідчить, що науковці розглядають у своїх працях різні аспекти розвитку і функціонування української мови в сучасних умовах. Зокрема, питання сучасного стану та нормативно-правового забезпечення функціонування державної мови досліджують Л. Аза, Є. Головаха, М. Вівчарик, Я. Грицак, І. Дзюба, В. Лизанчук, Н. Паніна, А. Погрібний та інші вітчизняні вчені.

Пріоритети мовної політики в консолідації українського суспільства розглядають у свої працях І. Дзюба, С. Здіорук, М. Карпенко, Л. Масенко та інші науковці. Свою увагу на проблемах функціонування української мови в державному управлінні зосереджують І. Лопушинський, І. Плотницька, О. Ткаченко та інші дослідники. Крім того, останніми роками в Україні відбулася низка наукових конференцій, семінарів, присвячених мовному питанню. Але серед невирішених проблем поки що залишається дослідження мовної політики Української держави в контексті пошуку моделі формування української політичної нації в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Усю сукупність факторів, що детермінують мовну культуру людини, можна розділити на дві великі групи: фактори макрорівня і фактори мікрорівня. Перша група представлена факторами, що визначають процес формування мовленнєвої культури на

рівні великих соціальних груп, соціальних спільнот чи суспільства в цілому. Ці фактори носять об'єктивний характер і не піддаються регулюванню з боку кожної людини – носія мовної культури. До них належать:

- традиція спілкування, яка передбачає володіння національно обумовленою специфікою використання мовних засобів. Дотримання традицій спілкування народу дозволяє учасникам спілкування адекватно сприймати і розуміти один одного;

- ідеологія, що припускає безперервний тиск офіційної системи цінностей на систему цінностей носія мовної культури – окрему особистість, яка може або пасивно приймати офіційну культуру, або більш-менш усвідомлено протистояти їй. Ідеологія накладає відбиток на масову свідомість людей, на мовні штампи і сприяє появі нових слів у сучасній українській та російській мовах;

- засоби масової інформації. Свобода слова змінила не тільки роль ЗМІ в суспільстві, але призвела і до якісних змін стилю публікацій, манери подання повідомлень.

Фактори мікрорівня детермінують процес формування мовленнєвої культури на рівні малих груп або власне носія мовної культури. Вони не тільки безпосередньо впливають на процес формування мовної культури людини, але і самі відчують зворотній вплив з його боку або залежать від специфічних рис його особистості. До них належать:

- *субкультура*, під впливом якої відбувається трансформація мовної культури членів соціальної групи, пов'язана із засвоєнням мовних норм жаргону цієї групи, сукупності загальнозначущих мовних творів на даному жаргоні, звичаїв і правил спілкування, прийнятих у групі;

- *референтна група*. Приймаючи як еталон систему норм і цінностей референтної групи, молоді люди з необхідністю приймають і засвоюють як свою власну, так і систему цінностей мовних ідеалів і норм, властивих цій групі, тобто елементи її мовної культури.

Крім перерахованих вище факторів на процес формування мовної культури молодих людей впливають ще два фактори: освіта і сім'я, вплив яких відбувається як на макрорівні, так і на мікрорівні.

На макрорівні вплив освіти як соціального інституту виявляється в трьох напрямках: *формування загального рівня культури людини; формування необхідного рівня мовної культури; формування професійної мовленнєвої культури*. На мікрорівні вплив чинника на процес формування мовної культури індивіда проявляється через створення елементів його соціального мікросередовища – певних соціальних груп, куди включається індивід в процесі навчання в навчальних закладах. Специфічні елементи культури цих соціальних груп, в тому числі мовні норми, правила мовної

комунікації і т.п. неминуче засвоюються молодими людьми в процесі соціальної адаптації.

Вплив такого фактора формування мовної культури, як сім'я на макрорівні визначається виконанням сім'єю як соціальним інститутом двох взаємопов'язаних суспільно значущих функцій, таких, як соціалізація молодого покоління і підтримка культурного відтворення суспільства. Не випадково сім'я визнана основним носієм традицій та культурних зразків, наслідуваних з покоління в покоління.

Знання викладених факторів і облік ступеня і особливостей їхнього впливу на формування мовної культури студентської молоді дозволяють здійснити її цілеспрямоване формування у процесі навчання молодих людей у ВНЗ.

Дуже важливим та логічним був би розгляд певної моделі, навіть концепції педагогічного управління комунікативною освітою студентів у ВНЗ – найбільш значущої категорії соціуму з точки зору подальшого формування і розвитку культури мовлення та створення системи цінностей мовних ідеалів і норм.

Концептуальна модель педагогічного управління комунікативною освітою студентів ВНЗ. Відомо, що зміст вищої професійної освіти визначається кваліфікаційною характеристикою випускника ВНЗ. Відповідно до цього побудова концептуальної моделі педагогічного управління комунікативною освітою студентів має відбуватися з урахуванням низки певних вимог, які, об'єднуючись в систему, детермінують сутність соціального замовлення на підготовку фахівця певного рівня та кваліфікації.

1. Вимога універсальності орієнтує майбутніх викладачів ВНЗ на визначення вмісту комунікативної освіти, дозволяє студентам успішно виконувати свої функціональні обов'язки у професійній діяльності.

2. Вимога системності впливає із визначення викладачем змісту комунікативної освіти, що включає у діалектичному взаємозв'язку міжкультурну, мовну, міжособистісно-комунікаційну та дискурсивну складові.

3. Вимога ієрархічності передбачає визначення викладачем і майбутніми фахівцями спрямованості власної комунікативної діяльності, органічно включає в себе як базові фундаментальні знання та вміння, так і ті, які дають можливість спеціалізувати професійну підготовку.

4. Вимога проблемності ґрунтується на доцільності такого відбору змісту комунікативного матеріалу, який би максимально відображав специфіку професійної діяльності майбутніх фахівців.

5. Вимога динамічності зобов'язує тих, кого навчають, визначати зміст комунікативної освіти, яка в подальшому сприятиме професійному зростанню та вдосконаленню майбутніх фахівців.

6. Вимога прогностичності пов'язана з урахуванням комунікативного матеріалу для формування професійно значущих особистісних якостей, умінь і навичок, гранично враховує сукупність передбачуваних явищ розвитку комунікативної компетентності студентів ВНЗ, ускладнення завдань, пов'язаних з виконанням майбутніх професійних обов'язків.

7. Вимога діагностичності орієнтує викладачів на відбір змісту комунікативної освіти відповідно до критеріїв та показників, що характеризують певний рівень розвитку комунікативної компетентності студентів.

При проектуванні концептуальної моделі педагогічного управління комунікативною освітою студентів вузів важливо враховувати:

а) професійну компетентність викладача, який здійснює комунікативну освіту майбутніх фахівців;

б) об'єктивно існуючі чинники: соціальне замовлення вищої професійної школи, державний освітній стандарт вищої професійної освіти;

в) цілісну освітню сферу ВНЗ;

г) можливості семіотико-ситуаційного підходу;

д) рівень комунікативної компетентності студентів вишів.

Спроекована та запропонована концептуальна модель педагогічного управління комунікативною освітою студентів має структурну організацію, задається вмістом семіотико-ситуаційного підходу і морфологічно представлена п'ятьма компонентами: цільовим; організаційно-виконавчим; змістовним; технологічним; аналітико-результативним.

Охарактеризуємо кожен з представлених компонентів.

Цільовий компонент. Під найближчою метою ми розуміємо розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців на більш високому рівні, необхідному для здійснення майбутньої ефективної професійної діяльності, а під перспективною – підвищення якості освіти студентів, що мають високу адаптаційну і професійну конкурентоспроможність та мобільність в умовах сучасного суспільства, що динамічно розвивається. У такому випадку цілепокладання і подальше прогнозування стають визначальними ланками процесу педагогічного управління комунікативною освітою студентів ВНЗ.

Організаційно-виконавчий компонент містить такі етапи: подання навчальної інформації, організацію самостійної роботи студентів, встановлення оперативного зворотного зв'язку в навчальному процесі, аналіз результатів поточного контролю процесу комунікативної освіти студентів та організаційно-педагогічні умови реалізації розробленої моделі. Практика педагогічної діяльності дає можливість виділити такі показники: на всіх

етапах педагогічного управління комунікативною освітою майбутніх фахівців викладач повинен вміло використовувати весь арсенал навчальних об'єктів для керування пізнавальною діяльністю студентів, а також керуватися чітко відпрацьованою системою вимог, що пред'являються загальною теорією управління пізнавальною діяльністю студентів (визначення конкретної мети навчання, стосовно якої визначається обсяг навчального матеріалу; визначення початкового стану керованого процесу; розподіл навчальної інформації за основними каналами її подання та формами навчання; організація самостійної роботи студентів, забезпечення систематичності зворотного зв'язку; осмислення інформації, отриманої по каналу зворотного зв'язку; вироблення заходів коригувального впливу на процес навчання та їх реалізація).

Змістовий компонент є системоутворювальним в розглянутій моделі, оскільки через його розвиток найбільш чітко проглядаються процес і результат педагогічного управління комунікативною освітою студентів ВНЗ.

Проектуючи змістовний склад концептуальної моделі педагогічного управління комунікативною освітою студентів вишів, враховується необхідність визначення суми знань і послідовної комунікативної діяльності учнів, здатну забезпечити безперервний розвиток їхньої комунікативної компетентності. В результаті нами виділені міжкультурні, мовні, міжособистісно-комунікаційні та дискурсивні блоки.

Виділення *міжкультурного* блоку обумовлено соціокультурною ситуацією в світі, при якій реалізація концепції розвитку культури людини є однією зі складових завдань вищої освіти. Під міжкультурним блоком моделі управління комунікативною освітою студентів ВНЗ маємо на увазі особливий вид освіти, який виражається в залученні майбутніх спеціалістів до прогресивної культури країни, мова якої вивчається, в розширенні їхньої лінгвістичної та філологічної компетенції, ерудиції та кругозору, центром якого є людина, що пізнає культуру як національну, так і іншомовну шляхом діалогічного спілкування, обміну значеннями, дозволяє навчати бути адекватними учасниками міжкультурної комунікації. Мовний блок концептуальної моделі управління комунікативною освітою студентів ВНЗ передбачає знання і володіння мовною системою, що склалася в даному іншомовному соціумі, як комунікативним кодом для адекватного вираження інформації з урахуванням стилістичних особливостей мови, а також існуючих реалій, як частини мовної культури тієї чи іншої країни.

Виділення *мовного* блоку запропонованої концептуальної моделі системи обумовлено тим, що володіння іноземною мовою на сучасному етапі є обов'язковим компонентом професійної підготовки фахівця будь-якого профілю. В ідеальному варіанті, мовний блок повинен бути сформований в загальноосвітній школі: абітурієнт повинен володіти

загальнорозмовною мовою (General English) на середньому рівні (Intermediate Level). Основною ж метою даного блоку в освітній системі вищої школи є розширення наявних іншомовних знань студентів.

Міжособистісно-комунікаційний блок розробленої нами концептуальної моделі педагогічного управління комунікативною освітою студентів ВНЗ передбачає вибір правильної стратегії і тактики в тій чи іншій ситуації спілкування, що є передумовою комунікації. Іншими словами, він визначається знанням принципів, правил, змісту, форм спілкування та являє собою систему міжкультурних та лінгводидактичних знань і вмінь, побудованих за логікою рішення комунікативних завдань.

До завдання даного блоку входить:

а) розвиток у студентів та учнів здатності спілкуватися інтегративно, встановлювати і перебудовувати взаємовідносини, визначати і коригувати комунікативну поведінку і т.д.;

б) оволодіння умінням переносити відомі знання, вміння та навички в ситуацію професійної комунікації, трансформуючи їх відповідно до специфіки конкретних умов;

в) розвиток в учнів та студентів мотиваційно-ціннісного відношення до спілкування як важливого аспекту майбутньої професійної діяльності.

Дискурсивний блок розробленої концептуальної моделі педагогічного управління комунікативною освітою визначається як найважливіший з метою розвитку комунікативної компетентності студентів ВНЗ. При цьому дискурс визначається нами як мовно-інтелектуальний процес, об'єктивуючий в безлічі текстів, пов'язаних спільними когнітивними стратегіями породження та розуміння, що мають узгоджувати з цими стратегіями внутрішню організацію і слугують для передачі і генерування сенсу, а також для декодування інших текстів.

Цілком очевидно, що майбутньому фахівцеві в процесі здійснення професійної діяльності часто доведеться формувати полісуб'єктність міжкультурних відносин, ефективність та успішність яких визначається наявністю в його пам'яті численних сценаріїв, які репрезентують колишній досвід спілкування, а також уміння правильно побудувати дискурс. При цьому особливу роль відіграють професійні дискурси, що реалізуються переважно в процесі ділової комунікації і в силу цього несуть у собі особливості професійно окреслених соціальних ролей учасників спілкування. Аналіз наукової літератури дозволяє нам під дискурсивним блоком розуміти знання, вміння та навички інтерактивної поведінки в ділових ситуаціях іншої мовної спільноти. Мета даного блоку полягає в оволодінні набором різних професійно значущих типів дискурсу, розвитку вміння використовувати різні дискурси в конкретних ситуаціях і адекватно співвідносити їх з метою й особливостями мовного оформлення.

Технологічною складовою концептуальної моделі педагогічного управління комунікативною освітою студентів ВНЗ пропонується комунікативне завдання, оскільки вона:

а) забезпечує спадкоємність і ефективність процесу управління іншомовною освітою шляхом поступового її ускладнення;

б) вимагає від викладача комплексного застосування іншомовних знань і вмінь;

в) передбачає активізацію самостійної навчальної діяльності;

г) сприяє розвитку вмінь вести дискусії, відстоювати власну думку, знаходити компроміс із співрозмовником і т.д.;

д) має високі діагностичні якості, що дозволяють відслідковувати розвиток знань і вмінь студентів та їхніх особистісних характеристик.

Висновки. Спираючись на класифікацію педагогічно-управлінських завдань, з метою підготовки майбутнього вчителя до управління диференціацією освіти, до системи комунікативних завдань додаються логіко-комунікативні, пошуково-комунікативні, дослідно-комунікативні та креативно-комунікативні завдання, які набувають нового значення з урахуванням предмету дослідження. У кожний із змістовних блоків концептуальної моделі педагогічного управління комунікативною освітою студентів ВНЗ (міжкультурний, мовний, міжособистісної-комунікаційний та дискурсивний) повинні бути включені відповідні типи комунікативних завдань. Вони є універсальними, але в межах кожного компонента набувають специфічних особливостей.

Що стосується перспектив подальших розвідок у даному напрямку, то дуже важливим та, однозначно, логічним був би розгляд певної моделі, навіть концепції педагогічного управління комунікативною освітою студентів у виші – найбільш значущої категорії соціуму, з точки зору подальшого формування та розвитку культури мовлення та створення системи цінностей мовних ідеалів і норм.

Під найближчою метою ми розуміємо розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців на більш високому рівні, необхідному для здійснення майбутньої ефективної професійної діяльності, а під перспективною – підвищення якості освіти студентів, що мають високу адаптаційну і професійну конкурентоспроможність та мобільність в умовах сучасного суспільства, що динамічно розвивається.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маврина, Н.В. Развитие у студентов вуза культуры деловой переписки: дис. ... канд. пед. наук / Маврина Н.В. – Челябинск, 2005. – 217 с.
2. Никитина, Е.Ю. Теория и практика подготовки будущего учителя к управлению дифференциацией образования: моногр. / Е.Ю. Никитина. – Челябинск: Изд-во ЧГПУ, 2000. – 285 с.

3. Плужник, И.Л. Формирование межкультурной коммуникативной компетенции студентов гуманитарного профиля в процессе профессиональной подготовки: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Плужник И.Л. – Тюмень, 2003. – 46 с.
4. Петрова І.Ф. Культура спілкування особистості (соціально-філософські аспекти): Дис. ... канд. філос. наук: 09.00.11. – Уфа, 2003.

АНОТАЦІЯ

Камышова Т.М. Концептуальна та факторна моделі мовної культури студентської молоді. В статті йдеться про концептуальну та факторну моделі мовної культури студентської молоді. Формування мовної культури для майбутніх фахівців – необхідна умова їх ефективної діяльності у найрізноманітніших сферах. Отже, актуалізується потреба цілеспрямованого формування мовленнєвої культури студентської молоді, що, у свою чергу, передбачає виділення та облік основних факторів впливу на мовну культуру і зміну її окремих характеристик.

Ключові слова. Мовна культура, фактори макро- та мікрорівня, традиція, ідеологія, субкультура, референтна група.

АННОТАЦИЯ

Камышова Т.Н. Концептуальная и факторная модели языковой культуры студенческой молодежи. В статье рассматривается о концептуальной и факторной модели лингвистической культуры студенческой молодежи. Формирование языковой культуры для будущих специалистов – необходимое условие их эффективной деятельности в различных сферах. Значит, актуализируется потребность целенаправленного формирования языковой культуры студенческой молодежи, что в свою очередь предвидит выделение и учет основных факторов которые влияют на языковую культуру и изменяют ее отдельные характеристики.

Ключевые слова. Языковая культура, факторы макроуровня, факторы микроуровня, традиция, идеология, субкультура, референтная группа.

SUMMARY

Kamysheva T.M. Conceptual and factor model students linguistic culture. The article is about conceptual and linguistic culture of the factor model of the students. Formation of language training for future specialists - a prerequisite for their effective operation in various spheres. So actualized need purposeful formation of speech culture of students, which, in turn, allocation and accounting of the main factors influencing the language and changing culture of its individual characteristics.

Key words. Linguistic culture, macro factors, micro factors, tradition, ideology, subculture, reference group.